



کودتای 28 مرداد، پایانی بر نظام نیمبند مشروطه

کودتای 28 مرداد 1332 به نوعی تداعی‌کننده کودتای سوم اسفند 1299 شد. در این رخدادها تأسف‌بار مشابهت‌های متعددی وجود دارد.

کودتای 28 مرداد 1332 به نوعی تداعی‌کننده کودتای سوم اسفند 1299 شد. در این رخدادها تأسف‌بار مشابهت‌های متعددی وجود دارد.

هردوی این کودتاها بر عمر هر چند نیمبند و کم‌فروغ نظام مشروطه حکومت در ایران پایان داد؛ در شکل‌گیری و مجرا ساختن هر دوی این رخدادها دولت انگلستان نقش تعیین‌کننده و درجه اولی ایفا کرد؛ هر دوی این کودتاها در راستای حاکم ساختن روش استبدادی و خودکامانه حکومت صورت عملی به خود گرفت؛ در هر دوی این حوادث موضوع تحکیم و تثبیت منافع نامشروع بریتانیا در مناطق نفتی ایران از اهمیت قابل توجهی برخوردار بود؛ هردوی این کودتاها به دستاویز جلوگیری از نفوذ کمونیسم در ایران به مورد اجرا گذارده شد؛ و در نهایت این‌که کودتای 28 مرداد 1332 برای تمام کسانی که واقعه تأسف‌بار و بسیار بدفرجام کودتای سوم اسفند 1299 را در حافظه تاریخی خود داشتند، بار دیگر خاطره عدم مشروعیت سلسله پهلوی و نقش قاطعی را که قدرت‌های سلطه‌جوی خارجی در تکوین و شکل‌گیری آن ایفا کرده بودند، زنده ساخت. جامعه ایرانی بار دیگر قربانی مطامع استعماری کشورهای سلطه‌جوی بیگانه شده بود. سلطه‌جویی کشورهای خارجی در ایران سابقه کمی نداشت؛ با این حال هیچ‌گاه کسی به‌یاد نداشت تا این اندازه که پس از کودتای 28 مرداد 1332 رخ داد، حاکمیت داوطلبانه و خودخواسته حمایت و سلطه بیگانگان را جهت تثبیت موقعیت خود و البته در راستای تضییع حقوق و منافع مردم کشور بر خود پذیرا شده و در جبهه‌ای واحد با بیگانگان سلطه‌جو در برابر جامعه ایرانی و منافع و خواست‌های آنان در شئون و سطوح مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی موضع بگیرد. مهم‌ترین اهداف و پیامدهای کودتای 28 مرداد 1332 طی یک دهه آینده حکومت محمدرضا پهلوی را می‌توان به‌شرح زیر صورت‌بندی کرد.

1- کودتای 28 مرداد 1332 در نقض صریح حق حاکمیت ملی ایرانیان و در راستای از میان برداشتن همان نظام ناقص و نیمبند مشروطه صورت عملی به خود گرفته و به تبع آن مشروطیت‌زدایی و نقض قانون اساسی و متمم آن با شتاب و گستاخی بیشتر و عیان‌تری رخ داد.

2- همچنان که دلخواه حامیان خارجی حکومت کودتا بود، مخالفان و منتقدان سیاسی و مذهبی و کسانی که فعالیت سیاسی مسالمت‌آمیز در چارچوب قانون اساسی مشروطیت را حق قانونی خود می‌دانستند بسرعت سرکوب و از میان برداشته شدند و بالاخص دستاویز مبارزه با کمونیسم و گروه‌های سیاسی وابسته به سیاست شوروی در ایران باعث شد تا افراد و گروه‌های سیاسی و مذهبی حامی حقوق و منافع مردم ایران به‌گونه‌ای جدی‌تر و حساب شده‌تر از عرصه سیاسی و اجتماعی کشور منزوی شده و کنار گذاشته شوند.

3- کودتای 28 مرداد 1332 تا حد زیادی حاصل و برآیند شکل‌گیری نظم نوین جهانی و آغاز جنگ سرد میان دو بلوک شرق و غرب بود و این خود البته باعث شد، حامیان و مجریان خارجی کودتا (انگلستان و آمریکا) در راستای اهداف و منافع بزرگ‌تر، حساس‌تر و بدون اغماض‌تر خود در مقابله با اردوگاه شرق (تحت رهبری روسیه شوروی که مرزهای آبی و خاکی بسیار گسترده‌ای با ایران داشت) پروسه سلطه روزافزون خود بر شئون مختلف کشور را با بی‌اعتنایی بیشتری به حقوق و مصالح جامعه ایرانی دنبال کنند.

4- بنابراین ایران بزودی در ردیف مهم‌ترین قلمروهای اقماری آمریکا و جهان غرب در مقابله با شوروی قرار گرفت.

5 - در این برهه هیچ‌گاه حاکمیت پهلوی نشان نداد که به منافع ملت ایران و سرنوشت کشور در چارچوب مشروطیت و حق حاکمیت ملی علاقه‌مند است و تقریباً تمام سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌های داخلی و خارجی آن در پیوند با خواست‌ها و علایق سلطه‌جویان بیگانه (آمریکا سپس انگلستان) صورت عملی به خود گرفت.

6 - در نهایت این‌که باوجود تمام اعمال فشارها، سرکوبگری‌ها و طرح‌های ریز و کلان دیگری که حاکمیت با حمایت و هدایت حامیان خارجی خود برای نقض حقوق مردم ایران در راستای دکتربین جدید سیاست غرب در کشور و منطقه به مورد اجرا گذارد، شواهد و قرائن موجود حکایت از آن داشت که کمتر از یک دهه پس از کودتای 28 مرداد 1332 عصر جدید و در عین حال تعیین‌کننده‌تری از مبارزه و مقابله ملت ایران با استبداد داخلی (با تمام انگاره‌ها و نمادهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی آن) و سلطه‌جویان خارجی در حال شکل‌گیری و سربرآوردن است.

مظفر شاهی / پژوهشگر تاریخ معاصر